

HÂKİMİYET VE HÜRRIYET PRENSİPLERİ KARŞISINDA SİYASÎ FİRKALAR¹

Prof. Dr. Fındıkoğlu Z. Fahri

III

İKİNCİ BÖLÜM

Sağ'ın İktisadî ve İctimaî Fikirleri

Fransız siyasî fırkacılığını seciyelendiren vasıfların başında her fırkanın ekonomik nizama verilecek istikamet etrafında belli prensip ve fikirlere sahip olması gelir. Geçen araştırmada «sağ» işareti altında anlatılan *aksiyon fransezicilerle* diğer katolik cereyanların nasıl bir iktisat siyasetine malik olduklarını, fakat bugünkü vaziyette yerlerinin daha sonra izah edeceğimiz «merkez» e bıraktıkları görülecektir.

En aşarı «sağ» mensupları da bugün artık şunu anlamışlardır : İnkilâptan evvelki içtimaî sınıflar nizamî şimdi aynı şekilde kalmamıştır. O halde Katolikliğin bu değişikliği takip etmesi lâzım değil midir ? Orta Çağdanberi devam eden dinî bir ahlâk güden loncalardan artık eser yoktur. Katolik mütefekkirler, bu bakımdan ihtilâli kabahatli bulmakla beraber vakıayı da kabul ediyorlar. Ortaya yeni bir sınıf çıkıyor : *Emekçi*. Bu vaziyette emekçi sınıfın Katoliklik ile alâkasını tesise çalışmalıdır. *A. Comte*'u hayran bırakan Katolik teşkilâtçılığı, bu yeni mevzua lâkayit kalamazdı. Nitekim de kalmadı ve bir nevi hiristiyan sosyalizmi ortaya çıktı. Bu yeni cereyanı Katolik mütefekkirler dinî ve içtimaî ahlâkın modern gelişmesinin zarurî neticesi addediyorlar. O halde mesele şu noktada toplanıyor :

Hiristiyanlığı temsil eden uzuvların veya merkezlerin XIX. cu asır «içtimaî mesele» si ile alâkaları nasıl başladı ?

1) Bu araştırmanın birinci kısmı Mecmuamızın C. 1945, Sayı 3 - 4, Sf. 635; ikinci kısmı C. 1951, Sayı 3 - 4, Sf. 535 te çıkmıştır.

1870 - 1871 harbinde Almanlara esir düşen iki aristokrat Fransız zabiti, esaret zamanlarında Fransız inkilâbının altüst ettiği Fransız cemiyetinin bünyesini düşünmekten geri kalmadılar, çok teşkilâtçı ve inzibatlı bir memleket manzarası arzeden Almanya'nın, ameleyi koruyan teşkilâtlarından müteessir oldular. Bilâhara memleketlerine dönen iki zabıt Fransada buna elverişli bir havanın bulunduğunu da fark ettiler. İsimleri *Del la Tour du Pin ve De Mun* olan bu zabitler, aynı mesele etrafında faaliyete geçen *M. Maignen* ile münasebe giriştiler. Her üçünün müşterek olduğu nokta orta zamandan tâ Fransız İnkilâbına kadar devam eden ve az çok dinî mahiyeti olan Lonca teşkilâtına benzer bir ameleye teşkilâtı yapmaktır. İki zabıt arkadaş bu fikir iştirakinden çok memnun bir halde hemen *M. Maignen* ile birlikte çalışmaya koyuldular ve «Katolik Emekçiler Derneği - Cercle Catholique d'Ouvriers» ni kurdular. Üç dört sene içinde bu Dernek, Fransaya yayıldı. O kadarki, 1875 de bütün Fransada Katolik Emekçi Derneklerinin sayısı 500 ü buldu. İki zabitin Almanyada nümunesini gördükleri ameleye teşkilâtı katolik, protestan bütün ameleyi ihtiva ederken, Fransada vücade getirdikleri teşkilât, yalnız katolik ameleye inhisar ediyordu. Gaye ameleyi korumak ve yeni emekçi sınıfının zengin sınıfa karşı kindar yetişmemesini önlemek, sınıf ve sınıflar tesanüdü vücade getirmektir. Bunun için Dernekler, ameleyi konferanslarla tenvire çalışdılar. Derneklere mensup mütefekkirler tarafından idare edilen bir «Araştırmalar Meclisi - Conseil des Etudes», içtimaî mesele hakkında tetkikat yapmaya başladı. Bu esnada katolik mütefekkirler arasında, sağa ve sola temayül eden içtimaî ceryanların zuhur ettiği görüldü. Bu suretle 1876 ya kadar devam eden ameleye Derneklerinin içinde kendiliğinden bir ikilik vücade geldi.

Bir taraftan Araştırmalar Meclisi, ilmî mahiyeti haiz tetkikler yaparken diğer taraftan «Katolik Cemiyeti - Association Catholique» ismindeki faaliyet şebekesi ile katolik fikri etrafında teşekkül eden «İçtimaî mesele» hayli büyümüş ve nazari bir ehemmiyet almıştı. Aile müessesesine ehemmiyet veren ve Türkiyemiz de vaktile aksitesirler bırakmış olan *Le Play* sosyolojisine mensup mütefekkirlerin bir kısmı da bu cereyana iltihak etti. Beş sene içinde*umulmadık bir inkişaf arzeden katolik sosyalizmi içinde : 1) Liberalizm - Ferdçilik, 2) Devletçilik - Loncacılık tarzında bir ikilik husule geldi. Almanyadan dönen iki zabıt, inkilâptan önceki korporasyonların bir başka nevinin ortaya çıkarılmasını isterken liberal iktisat sistemini takip edenler ferdçilik güdüyorlardı. 1890 da *Liège*'de toplanan «Beynelmilel Katolik İçtimaî Hareketler Kongresi» nde Fransız Katolik Derneklerinden gelen *De Mun* ile *Ch. Perin* arasında hararetli bir münakaşa oldu. Evvelkisi Devletin müdahalesini, bir nevi Lonca teşkilâ-

tının kurulmasını isterken ikincisi ferdçiliği, liberalizmi ileri sürüyordu. Daha sonraki *Anger*'deki «Beynelmilel Katolik Hukukçular Kongresi» nde de aynı mesele patlak verdi. Liège kongresi *De Mun*'un temsil ettiği bir nev'i Devletçilik ve Loncacılık tezini, Anger kongresi de *Ch. Perin*'in müdafaa ettiği liberalizm dâvasını kabul etti. İşte Hıristiyan içtimai mesele nazariyatında «Liège Mektebi» ve «Anger Mektebi» isimleri, bu iki teze işarettir. Bilâhare Papa XIII. *Leon*, Liège Mektebini tercih etti ve katolikleri bu mektebi takibe davet eyledi. Papanın bir emirnamesine göre «Fransız inkilâbının loncaları ilga etmesi, bugünkü amele sefaletinin başlıca sebeplerinden biridir. Devletin yeni bir şekilde iktisadî faaliyete müdahalesi lâzımdır.»

Fakat bu son içtimai hareket, kendi içindeki sağ (liberalizm) ve sol (devletçilik) istikametlerle, ortadaki iktisadî ve sosyal meseleyi kavramaktan uzaktır. 1890 - 1910 arasında Fransız katolikliğinin başlıca mümessilleri arasında halka, alt tabakaya, ameleye daha çok yaklaşmak lüzumu hakkında fikirler vücade geldi. İçtimai mesele, yalnızca loncacılık ve devletçilik istemekle hal edilecek bir problem değildi. Kemiyet ve keyfiyeti gittikçe artan emekçi zümresi, lâik sosyalistleri düşündürtecek meseleleri arttırıyordu. Hıristiyan sosyalistler buna lâkayit kalamazlardı.

İşte *Garnier* ve *Naudet* adında iki rahibin bu lâkayitliğe nihayet vermeleri bu âna rastlar. Rahibler «Hıristiyan Demokrasisi - La Démocratie Chrétienne» mecmuasını tesis ettiler. Bütün Fransaya şamil olmak üzere propaganda konferansları tertip edildi. Plânlarına göre kapitalist zümreye doğrudan doğruya hücum edilmeyecekti. Fakat istedikleri içtimai islâhat o zamanki sosyalistlerden meselâ *J. Guesde*'in, *P. Lafargue*'in isteklerinden pek başka değildi. XIII. cü *Léon* da katoliklikler içindeki bu sol ceryana taraftar bulunuyordu. 1901 de neşrettiği bir emirnamede hıristiyan demokratları teşçi bile etmiş, bu ceryanın «halklar arasında refahı arttırma» dan başka bir şey olmadığını tasrih eylemişti.

Fakat bir müddet sonra X. cu *Pie*'nin Paplığa geçmesi vaziyeti değiştirdi. Zaten bu arada, liberal katolikler ve *Le Play* mektebinin «İçtimai islâhat - La Réforme Sociale» isimli mecmuası demokratlarla bir düzeye mücadele etmekte idi. Papanın da aleyhdarlığı hareketin durmasına sebep oldu. Demokrat katoliklerin teşkilâtları söndü ve neşriyatları kesildi. Bu arada «Sillonisme» denen ceryan da demokrat hıristiyanlar ceryanını kuvvetlendirmiş, binnetice Papanın yaptığı reaksiyonun kuvvetli olmasına sebep olmuştu².

2) Hakikatte *Le Sillon*, mensuplarından bazıları kızıl hıristiyan sıfatına lâyık olacak kadar ileri gitmiş, demokrasinin bütün iktisadî ve içtimai hayata şamil

Bugünkü vaziyet şudur: Katolikliğin ana prensiplerine itaat eden, fakat zamanın içtimaî tesiri altında sosyalizm yapmaktan fariğ olmiyan idarei maslahatçı, mutedil katolik mütefekkirler «İçtimaî Haftalar - Semaines Sociales» ismini taşıyan iktisadî ve içtimaî bir cereyan etrafında toplanmışlardır. Senelik toplantılarını muhtelif Fransız şehirlerinde sıra ile yaparlar, neşriyatta bulunurlar. Bu cereyan ile alâkadar olanlar sadece katolikler değildir. Bunlara diğer mütefekkirler de iştirak ederler. 1904 de esase kurulan bu teşkilât, harp içinde faaliyette bulunamamış, 1919 da yeniden çalışmaya başlamıştır. J. Terrel'in neşrettiği «İçtimaî Haftalar» isimli kitabında 1904 - 1922 arasındaki bütün fikrî ve amelî faaliyetlerin bir hülâsası vardır. Teşkilât bugün de aynı iman ve heyecanla çalışmalarına devam etmektedir.

İçtimaî meselenin samimî, dindar bir katolik tarafından nasıl düşünüleceği peşinden tahmin edilebilir. İnsanlar — bilhassa hiristiyan insanlar — arasındaki kardeşliği telkin eden bir ahlâk terbiyesine müstenid, ferdî mülkiyeti ve aileyi koruyan bir sosyalizm faraziyesini tahakkuk ettirmek lâzımdır. Hiristiyanlara verilecek ahlâk terbiyesinin esası insanların tabii müsavatsızlığı fikridir. Hiristiyan bu vakiâyâ hürmet etmeli, yalnız kendisine düşen işi ifa etmelidir. Vazife ahlâkı, amele kadar patrona da telkin edilmelidir. Amele, işini şuurlu bir şekilde görecektir, patron amelenin hizmetini takdir edecektir.

Filhakika sosyalizm meselesi ortaya çikalıdanberi, Papaların dünya katoliklerine yolladıkları bütün emirnamelerde bu esaslar görülür. XIII. cü Léon'un bir emirnamesinde «asıl sosyalizm nihayetsiz iğtişaşlar vücude getireceğini, önüne geçilmez bir beşerî müsavatsızlığı kaldırma dâvası yüzünden hiristiyanlığın sosyalizm ile çarpıştığını» açıkça söylemişti.

olması dâvasını takip eylemişlerdir. En müfrit sosyalizmin iddialarını, onlarda görmek mümkündür. Bu arada amelenin fabirka hayat ve idaresine teşriki, ecirliğin ilgası gibi kanaatlar da vardır. Bunun için ferde, âmme menfaati fikrini aşılacak bir ahlâk terbiyesi verilmelidir Lâik sosyalistlere artık anti-klerikalizmden vaz geçmelerini de tavsiye ederken katoliklere de «vakti geçmiş siyasi bir rejim pesinde koşmaktan, para kuvvetine dayanan idare fikrinden» vaz geçmelerini telkine çalışır. Bundan vaz geçmiyecek katolikler *Le Sillon*'culara göre «katolikliğin dahili düşmanlarıdır». Hülâsa, Sillonism'e göre fert bütün istiklâl ve hürriyeti ile ortaya çıkmalı, demokrasi iktisadileşmelidir. Şüphesiz an'anepere est olan X. cu Pie, daha mutedil sosyalizm güden hiristiyanların faaliyetine sed çekerken, çok müfrit olan bu ceryana göz yumamazdı. Bu yüzdendir ki 1910 da Sillonisme'yi afaroz etti. Sillon'u takip eden diğer papaslar, Papanın emrine itaat ettiler. Bk. A. Vavalier: *Les rouges chrétiens* Paris, 1929, Sf. 50.

Bununla beraber içtimaî islâhat takip edilecek, Devlet içtimaî münasebetlerin islâhına çalışacaktır. «İçtimaî Haftalar» teşkilâtı kadrosu içinde çalışan katolik sosyalistler Romadan gelen bu gibi emrinamelerin muhtevasını yaymaktan başka bir şey yapmamışlardır. Bu teşkilât her sene âzalarından bir çoğunun getirdikleri tezlerle karşılaşır. Tezler, katolik İlâhiyat Fakültelerinin, Enstitülerinin Profesörleri tarafından kaleme alınmıştır. Ortaya atılan fikirler, mutedil sosyalizmin fikirlerinden başka bir şey değil gibi görünüyorsa da esasına, yukarıda anlattığımız felsefî ve ahlâkî kanaat hâkimdir. Bu kanaat şu şekilde ifade edilebilir: **Fert'de hudutsuz bir egoizm vardır. Tabiati beşeriyenin bu seciyesi inkâr edilemez. Dünyevî mefkûreler bu egoizme gem takılamazlar. Zaten, son devirlerin siyasî ve iktisadî felâketleri, egoizme dinî ve uhrevî olmıyan mefkûrelerle gem vurulmak istenmesinden doğmamış mıdır ?**

Anlattığımız katolik içtimaî cereyanlardan müstakil olarak mevcut olan «Millî Katolik Federasyonu - Fédération Nationale Catholique» *Gastelman* isminde bir askerinin ve *A. G. Michel* isminde bir siyasetçi tarafından organize edilmiştir. Bu cereyan, bütün Fransada faaliyette bulunan anti-hiristiyan farmasonluk aleyhinde bütün hiristiyan kuvvetlerin bir araya toplanmasına çalışmış, bunun için federasyon, Fransa'nın muhtelif kardinallıklarına baş vurmuş, «*Echo de Paris*» gazetesinin yardımı ile pek az zamanda ortaya muazzam bir kitle çıkarmıştır. Öyleki 1952 senesi başında büyük ve geniş bir Millî Katolik Federasyonu vücade gelmiş, tedrisat meselesinde katolik mekteplerin üvey evlât muamelesi görmemesi lüzumunu ileri sürmüştü. Mektepten, aileden ve milletten selp edilmek istenen katolikliğe lâayık olduğu yerin verilmesi esasını ileri sürülmüş ve halâ sürülmekte bulunmuştu. Federasyonun İkinci Dünya Harbî arifesinde âzası 2,800,000 e çıkmıştı.

Federasyonu bu faaliyetinde başlıca şu neşriyat vasıtalarından istifade etmektedir: 1 — *Echo de Paris* gazetesi; 2 — Aylık *Credo* mecmuası; 3 — Haftalık *Correspondance* gazetesi; 4 — Aylık *Point de Direction* mecmuası.

Sol fırka ve cereyanların Alsas-Loreni lâik Fransa kadrosuna sokmak, Vatikan ile münasebeti gevşetmek, muhtelif dinî tarikat ve teşkilâtı himaye etmemek gibi temayülleri, 1924 de birden ortaya çıkan feredasyonun elde ettiği muvaffakiyet üzerine çok durakladı. Fakat bu kâfi değildi. Cereyanın başlarından biri şöyle diyordu: «Düşmanı korkuttuk, fakat silâhı elinden alamadık. Böyle olunca, her zaman zararlı bir şekil alabilir. Bilhassa lâik mekteplerin çoğalması, Allahdan gaflet eden Fransız çocuklarının adedinin gittikçe artması, mutlaka önüne geçilmesi lâzım bir felâkettir... Biz şu veya bu fert ile alâkadar değiliz. Bizi düşün-

düren nokta gizli, beynelmilel ve kilise düşmanı teşkilâtın bize beslediği merhametsiz kindir. Bu teşkilâtın gayesi Fransayı hıristiyanlıktan çıkarmak (déchristioniser) dan ibarettir.»

Federasyon, siyasî bir fırka olmak istemediğini her zaman tekrarladıysa da gördüğü iş tamamen siyasî bir harekettir. Yalnız intihaba doğrudan doğruya iştirak etmiyor. Sadece sempatik bulduklarını mebus seçtirtiyor. Sarih bir siyasî umde sahibi değildir. Ona göre ister kralcı, ister cumhuriyetçi, ister liberal, demokrat olsun, her Fransız mebus seçilebilir. Şu şartla ki «dinî hürriyet» e hürmet etsin ve dinî hayatı her türlü siyasî telâkkilerin «haricinde ve fevkinde» tutsun. Bu çerçevede federasyonun takip ettiği gayeler başlıca şunlardır :

- 1 — Alsas - Loren katoliklerinin Almanya devrinden kalma hukukunu, Vatikan ile münasebeti, dinî cemiyetler kurma hakkını, dinî tedrisat hakkını muhafaza ve müdafaa;
- 2 — Elden çıkmış hakları tekrar almak (bilhassa öğretim hürriyeti, teşkilât hürriyeti) için mücadele;
- 3 — Cemiyetin temeli olan aileyi hıristiyanlaştırarak bütün Fransaya hıristiyan bir nizam vermek için sarfı mesai.

Liberalizmin emekçi ile patronu iş akdinde serbest bıraktığı, sosyalizmin bu serbestiye hücum ettiği malûmdur. Katolik sosyalistler bu meselede sosyalizm ile beraberdir. Bugünkü iktisadî anarşi iş akdinin serbestisinden mütevellittir. O halde ne yapalım? Katolik mütefekkirler, burada mesuliyeti liberalizme, Fransız İnkilâbına yüklüyorlar. İnkilâptan evvel âmme kuvvetleri, serbest akitleri adalet bakımından tahdide tâbi tutmuş idi. Bu tahdidatı kaldıran inkilâp, kapitalizmin işine yaradı. Hattâ bundan iktisadî serbestiyi müdafaa eden Protestanlık da mes'uldür. O halde İnkilâtan evvelki «Adil Mukavele - Juste Contrat» esasına dönmeliyiz. İş aktinde ferdi ve aile uzuvlarını himaye eden tedbirler ittihaz edilmelidir .Bu mukavele akdi lâzım olduğu zaman, ferdi ızzar etmek isteyen taraf tahdidata tâbi tutulmalıdır. Meselâ amele bir iş mukavelesi yaparken ücreti kendisini ve ailesini idare edecek miktara, adil dereceye yükseltilmelidir. İşte Devlet ve âmme kuvveti, bu gibi misallerin de gösterdiği veçhile, adalete müstenit bir akdin husulünü temin etmelidir. Hıristiyan mütefekkirler, bu «Adil Mukavele» nazariyesinin esasını, Kilisenin hâkim olduğu orta çağın eseri gibi yaşatmak istemektedirler.

1871 de başlayan hıristiyan içtimaî hareketin, İnkilâptan evvelki loncaların bir başka nev'ini kurmak istediğini söylemiştik. Fakat bu teşebbüsler hiç bir netice vermedi. Hıristiyan sosyalistlerden *A. Boissard* 1895 sıralarında «Muhtelit Sendika - Syndicat Mixte» fikrini ortaya attı.

ise de bu da semere vermedi. Ayrı içtimaî sınıfların realitesi karşısında bu gibi yollar, ergeç akamete mahkûmdu. Bir başka mütefekkir, papas *Desbuçois* içtimaî sınıfların kabul edilmesi zaruretinden, binaenaleyh amele ve patronlar için ayrı sendikalar vücade getirmek lüzumundan bahsetti. Ancak bu sendikalar teşekkül ettikten sonra hepsinin fevkinde muhtelif komisyonlar vücade getirerek sınıflar vahdeti fikrini tahakkuk ettirmek mümkün olabilir. Vatikan'ın bu fikre taraftarlığı, fikrin yürümesine, yani patronlar için ayrı, amele için ayrı katolik sendikalarının teşkiline müessir olmuştur.

Sendikalara dahil olmak hürriyet veya mecburiyeti de hıristiyan sosyalistlerin üzerinde durdukları meselelerden biridir. İlk zamanlarda mecburiyet fikri hâkim iken son zamanlarda, bilhassa «Haftacılar - Semainiers» tarafında hürriyet prensibi ileri sürülmektedir. 1922 de toplanan «İçtimaî Haftalar», Fransanın idarî taksimatına göre bir sendika plânı kabul ettiler. Her mıntıkadaki ayrı zenaatkâr, amele ve patron sendikaları, aralarında müştereken bir komisyon vücade getireceklerdir.

Nihayet Devlet karşısında katolik sosyalistlerin alacakları vaziyet, şüphesiz liberallerinkinden büyük nisbette farklıdır. Katolikler devletçiliğin önüne geçilemez bir vakıa olduğunu kabul ediyorlar. Ancak Devlet, yeknesak bir teşkilâttır. Halbuki iktisadî hayat mütenevvidir. Yeknesak bir teşkilâtın emirleri, mütenevvi bir realiteye uygun olıyabilir. O halde Devlet, iktisadî nizamı basit addetmemeli, her mıntıkanın hususiyetini kabul eylemelidir. Devletin müdahalesi icraya kadar varmamalı, vazifesi sadece tensik olmalıdır. Kendi tâbirlerine göre Devlet duvarcı ustalığı yapmamalı, sadece mimarlık ile iktifa etmelidir.

Son senelerin sağ cereyanları içinde saydığımız katolik sosyalizmi umumiyetle sosyalizmi daha çok mânevileştirmek neticesini vermiştir. Buhranların sebebi meselâ iktisadî, maddî, teknik sahalarda değil, fikirlerde, ruhlarda aranmalıdır. O halde çare dinî ve ahlâkî kuvvetleri uyandırmakta gizlidir. Katolikler yeni bir *encyclique*'e istinad eden bir program tanzim ederek hem sosyalizmi, hem de liberalizmi tenkite çalıştılar. Onların tâbirine göre liberal iktisad, «Kendiliğinden iktisad - *Econome spontanée*», sosyalist iktisad ise «Düzene sokulmuş iktisad - *Economie ordonnée*» dir. Bunların hiç biri tek başına iktisadî buhranı çözemez. Asıl çare, bu iki çeşit iktisat arasına «mutavassıt teşkilât» in girmesi ile bulunabilecektir.

Bu mutavassıt teşkilâtlar nelerdir ? Katolik sosyalistlere göre bunlar aile, meslek, komün ve mahalledir. Bilhassa aile, katolik cemiyet terbiyesinin verildiği bir yuvadır. Son zamanlarda *Esprit* ismi altında bir gurup

teşkil eden katolik mütefekkirler, an'anevî katoliklik ile mücadeleye girebilecek kadar hararet, yenilik göstermektedirler.

İşte Fransada Sağ'ın muhtelif mümessilleri tarafından müdafaa edilen başlıca iktisadî ve içtimaî telâkkilerinin hülâsası bundan ibarettir. Bugünün Fransız partileri içinde M. R. P. tarafından temsi ledilen, partiler dışında Hıristiyan İşçi Federasyonu ile «İçtimaî Haftacılar» ca güdülen bu fikirlerin hususiyeti değişmekte olan içtimaî hayatın isteklerine cevap vermekte geçikmiyen bir dinî dünya görüşünde toplanmaktadır. Bu intibak bazan o kadar ileri gitmiştir ki, artık tam bir «Sağ» dan bahsetmek hayli güçleşir.

İKİNCİ FASIL

SAĞ - MERKEZ

BİRİNCİ BÖLÜM

Siyasî Fırkalar

Sağ siyasî zihniyetin muhtelif prensipleri üzerinde kurulan fırka ve cereyanlara işaret ettikten sonra merkeze doğru yürümeğe başlıyoruz. Sağdan başlayarak merkeze teveccüh etmenin hududunu tayin etmek müşkül olmamakla beraber 1) Monarşi, 2) Kilise, 3) Otorite esaslarından biri veya hepsi bu hususda bize rehber olabilir. Bu takdirde sağdan merkeze dönme ve yürümek, üç esastan birinden veya ikisinden ayrılmak yahut onlara daha mülâyim bağlarla bağlı kalmak demektir.

Bizim Sağ - Merkez kadrosuna idhal ettiğimiz başlıca Fransız fırkaları şunlardır :

- 1 — Fransa Cümhuriyetçi Federasyonu - La Fédération républicaine de France;
- 2 — Halkçı Demokrat Fırka - La Parti Démocrate populaire;
- 3 — Cümhuriyetçi ve Demokratik İttifak - L'alliance républicaine Démocratique.

Şimdi bu üç fırkanın umdelerini tetkik edeceğiz .

I. — Fransa Cümhuriyetçi Federasyon Fırkası :

1870 - 1880 arasında Fransız fırkacılığının belli başlı olarak monarşistlerle cümhuriyetçiler arasında taksim edildiğini söylemiş, 1880 de Fransız cümhuriyetçilerinin siyasî zaferlerine şahit olduktan sonra bu defa

cümhuriyetçiler arasında müfrit, mutedil, muhafazakâr cereyanların, yani aynı hareket içinde sağ ve sol cenahların doğduğunu da işaret etmiştik. On dokuzuncu asrın sonuna kadar muhtelif isimlerle devam eden muhtelif cümhuriyetçi fırkalardan bahse lüzum görüyoruz. Bunlardan başlıca üçü bir federasyon halinde 1903 de tam bir teşekküle kavuştuktan sonra «Sağ - merkez» seciyesini arzedecektir³.

Fransa Cümhuriyetçi Federasyon Fırkası, kendisini doğrudan doğruya Fransız İnkilâbının umdelerine rabtettmektedir. Hürriyet, müsavat ve ferdiyetçilikden ibaret formülün Fransada gerçekleşmesi, ve İnsan Hukuku Beyannamesindeki prensiplerin tahakkuku esası gayesini teşkil eder. Muhtelif memleket meselelerine ait görüş ve dileklerini şu şekilde toplamak mümkündür:

1 — İnsan Hukuku Beyannamesindeki ana hürriyetleri azami derecede tatmin etmek ve bunun için Fransız Teşkilât Esasiyesinde icabeden tadilâtı yapmak;

2 — Seçim tarzında «Selection d'arrondissement» usulü yerine nisbî temsile geçmek ve, mebus, ayân sayısının azaltılmasını, kadınlara intihap edilme hakları verilmesini, mecburî intihabın temin edilmesini, kanunların parlamento, Devlet meclisi ve meslekî teşkilâtın el ve iş birliği neticesinde vücade getirilmesini temin etmek;

3 — İçtimaî meselelerde işçi sigortalarını takviye, çok çocuklu ailelere yardım, esnaf teşekküllerini himaye etmek, iktisadî sahada liberalizme yer verilmek, yeni inhisarlar vücade getirmiyerek mevcut inhisarların azaltılmasını, devletçiliğin tahdidini istemek;

4 — Mektep siyasetinde çocukların esas terbiyesini aileye bırakmak, Beşer Hukuku Beyannamesine göre serbest okuma ve okutma hakkı temin edilmelidir. Bundan sonra her aile, kendisi çocuğunu vereceği mektebi seçecektir. Bu itibarla, «Tek mektep - L'école unique» usulünü kaldırmak. Mektep kitaplarının intihabını çocuk velileriyle iştişareden sonra düşünmek, dinî cemaatlerin tedris yasağını kaldırmak.

II. — Halkçı Demokrat Fırka :

İlk nüvesi I. ci Dünya Harbi başında kurulan bu fırka, az zamanda bütün Fransız demokratlarını etrafına toplamış, sol kadar sağa karşı da

3) Federasyonu vücade getiren bu üç fikir şunlardı : Terakkiperver zümresi — Groupe de progressiste; Cümhuriyetçi liberal birlik — Union Liberale républicaine; Milli cümhuriyetçi ittihad — Association nationale républicaine.

mücadele açmıştır. Bu suretle solun muvaffakiyetini bahane ederek müfrit sağa kaçan cereyanların muhtemel zaferlerine mâni olmuştur. Fırkanın dileklerini şu noktalarda hülâsa etmek mümkündür :

- 1 — Cümhuriyetçilik prensibini yaşatmak;
- 2 — Demokrasiyi iktisadî ve içtimai teşkilâta sokmak ve bunun için icap eden her türlü içtimai islâhata yiğitçe atılmak;
- 3 — Hiç bir din tefrik etmeksizin manevî terbiyeye ehemmiyet vermek ve vicdan hürriyetini kuvvetlendirmek;
- 4 — Harici siyasette hakikî milletlerarası tesanüd kurmak.

Bunlarda nevelkisi, son otuz senenin Fransasında solun zaferi kadar sağın rejim değiştirme temayüllerine karşı da sık sık ilân edildi. İçtimai islâhatın heyeti umumiyesi demokrasiyi vücade getirecektir. Solun içtimai mefkûrelerini de benimsemeğe çalışan fırkaca Devletin müdahalesine yer vermek kabildir. Bu müdahale, demokrasinin kabul ettirdiği bir zarurettir. Fırka, sosyalizme terbiyevî, ahlâkî yoldan gidilebileceğine kanidir. Bu itibarla meslekî sendikalara ehemmiyet vermekte, her meslek muhitinde bir güzideler sınıfı vücade getirilmesini istemektedir. Bu güzideler sınıfının doğru bulacağı her türlü içtimai istihaleler demokrat halkçı fırkaca da müdafaa edilecektir. Dinî terbiyede hürriyet ve müsamaha, aynı demokrasi terbiyesinin bir zaruretidir. Fırka, teşkilâtına mensup olan Katoliklerin, Yahudilerin, Protestanların bir araya gelmesinin tezat teşkil etmediğine kanidir. Bununla beraber manevî teşekkülünü katolikliğe borçlu olan Fransa, ruhanî bir cemiyet addedilen Katolisizme karşı lâkayit kalamaz.

Fırkanın fırka teşkilâtından başka «Demokrat Talebeler Derneği - Cercle d'Etudiants Démocrates», «Demokrat kadınlar ve genç kızlar zümresi - Groupe de dames et de jeunes filles» teşkilâtı vardır.

III. — Demokratik Cümhuriyetçi ittifak :

Sağ - merkez kadrosuna sokduğumuz fırkaların içinde en eskisi, ismi 1920 ye kadar «Sosyal ve Demokratik Cümhuriyetçi Fırka - Parti Républicain Démocratique et Socail» olan ve 1901 de kurulmuş bulunan bu fırkadır.

1871 - 1880 arasında monarşi ve Cümhuriyet fırkaları arasındaki çarpışma bir cümhuriyetçiler lehine neticelendiren Gambatta fırkasının bir devamı addedilen bu ittifak, *Adolph Cornet* tarafından kurulmuştur. İttifak Halkçı Demokrat Fırka gibi Cümhuriyetçidir. Monarşiyi irtica' ve inhitat addeder. Diğer taraftan sol temayüllere karşı da aynı menfi haleti

ruhiyeyi yaşatır. 1924 buhranı, aynı zamanda demokratik cümhuriyetçi ittifakın da kuvvetlenmesine vesile olmuştur.

İttifak, bilhassa lâiklik siyasetinde ve iktisadî liberalizmde, bundan evvel zikrettiğimiz fırkalardan daha ileridedir. Bir çok kapitalist teşekküllerin şefleri, ittifakın da şefleridirler. İttifak, taşranın ticaret, ziraat odalarını dikkatle takip etmekte, amele ve patron sendika şeflerine kapılarını açık bulundurmaktadır.

Fırkanın dileklerini şöylece hülâsa etmek mümkündür :

1 — Lâiklik siyasetinde hiç bir kayıt tanımamak ve lâikliği azami derecede tatmin etmek; (Bununla beraber âmme menfaatına hadim dinî teşekküllerin müsaade taleblerini infaza, Roma ile sıkı münasebeti idameye aleyhdar değildir.)

2 — Hiç bir teşekkülün «Devlet içinde Devlet» teşkil etmesine meydan vermemek, bilhassa işçi sendikalarının grev haklarına kat'î surette set çekmek.

3 — Kuvvetlerin tefriki prensibini ve idarî adem merkeziyeti mümkün olduğu kadar tatbika çalışmak;

4 — İktisadî siyasetde, tam bir liberalizm gütmek, sosyalizmi, etatizmi okşıyacak her türlü tedbir ve islâhatta mâni olmak ve 1789 prensiplerini muhafaza etmek;

5 — Bununla beraber sosyalizmden, etatizmden uzak kalmak şartıyla her türlü içtimaî siyaset islâhatına yol açmak (emek hürriyetini himaye, iş veren ve iş alan arasındaki ihtilâfları önleme, amele ve patron vahdetini, mesken ve istihsal kooperatifleri... gibi içtimaî meseleye ait kanunların çoğalmasını temin, sekiz saat esasına dokunmamak şartıyla amele ve patron arasındaki anlaşmalarla çalışma müddetini tenzil ilh.);

6 — Devletin tesis etmiş olduğu inhisarları yavaş yavaş kaldırmak. (Bununla beraber âmme menfaatının icap ettirdiği yerde inhisarların muhafazası da mümkündür. Ancak inhisar eşyasının satılması, hükûmet kontrolü altında, serbest olmalıdır).

Bu üç Sağ - merkez fırkası içinde, bilhassa ferdçi olan bu fırka, binnetice komünizmin ve her şekili altında sosyalizmin amansız düşmanıdır. Müterakki ve tedrici bir demokrasi siyaseti ile, emekçi sınıfını ihtilâlcî komünizmi gayesinden uzaklaştırmak temayülündedir. Yeni kapitalizm cereyanı ile alâkası olan *Mireaux*, bu fırkanın iktisad siyasetine rehberlik etmektedir. Yeni - kapitalizm ismi altında, klâsik kapitalizmden uzaklaştığını söyleyen bu iktisadî ideoloji görüşüyle de esasında yine

kapitalist olan bu fırka Fransanın sanai ve ticari bir çok teşekküller tarafından himaye edilmektedir. Meşhur Hukukcu Prof. J. Barthélemy fırkanın ve istinad ettiği iktisadi ve hukuki cereyanın mümessillerinden biri olup Fransanın refahını, bu fırkanın siyasetinden beklemekte idi. Refah siyaseti, (La politique de prospérité) ancak bu sayede elde edilebilir. Bunun aksi olan her siyaset, ismi ne olursa olsun, içtimaî tedenninin ve iktisadi çöküşün siyasetidir. «İttifak» cılar, bununla «İdare edilen iktisad - Economie admistrée» veya «Sevk edilen iktisad - E. dirigée» ismini taşıyan bütün iktisad ideolojilerine hücum ediyorlar.

Fırka, sağ ve sol bütün fırkalar içinde, âzalarına serbest tefekkür imkânını vermekle iftihar eder. Ona göre komünist, sosyalist, sağ bütün fırka, uzuvları düşündüklerinin bir nüshasını ellerinde taşırlar. Bu nüshalar kendilerinin olmayıp fırkaları tarafından kendilerine imlâ ettirilmiştir. Radikallere gelince bunlar kendilerine göre fikirsiz ve prensipsizdir. «İttifak» a bakılırsa radikaller 1919 dan 1924 e kadar sağ - merkez ile, cumhuriyetçilerle birleştikleri halde 1924 den sonra vakit vakit sollarla birleşmişlerdir. Bugün tekrar cumhuriyetçilerle birleşiyorlar. İttifak'çılar, kendilerinin daha sabit prensiplere sahip olduklarını iddia ediyorlar. Fransanın siyasi tarihinde fırkalarının gördüğü müsbet ve kurtarıcı işlerden dolayı müfrittirler. Filhakika geçen asrın sonlarına doğru olan, *Boulangier* vak'ası karşısında «İttifak» a mensup *Constance*'ı çıkaran fırka, Dreyfus buhranını izale eden Rousseau - Waldeck'in zümresi Birinci Harpte düşman karşısına çıkan mukaddes ittifak, 1919 dan sonra millî blok, nihayet 1926 da Poincaré etrafında toplanan birlik, 1938 de radikalleri himaye eden ekseriyet hep «demokratik cumhuriyetçi ittifak» değil midir ?

Bu suretle sağ - merkez fırkalar hakkında çizmek istediğimiz tabloyu bitirmiş oluyoruz. Her ne kadar sağ - merkez kadrosuna sokulabilecek başka teşekküller varsa da bunlar, heyeti umumiyeleri itibariyle hep aynı temayülleri güderler. Zaten bunlar siyasi fırka olmaktan ziyade iktisadi, ticari veya harsî taavvuzlardır. Ekseriya gelip geçici buhranların mahsulüdürler. Başlı başına devam eden bir teşkilât olmaktan ziyade şahsiyetlerle kaimdirler.

İKİNCİ BÖLÜM

İktisadi Cereyanlar

Sağ - Merkez fırkalarının iktisadi ve içtimaî meselelerde ileri sürdükleri dileklerin merkezi fertçiliktir. Fırka ideoloğları bu mesleğin halka tanıtılmasına çok ehemmiyet vermektedirler.

Bütün fertçi mütefekkirler gibi yirminci asrın ilk başlarında Sağ - Merkez Fransız fırkalarının da güttüğü endividüalizmi iktisadî doktrinlerinin hedefini yapan *Colson* ve *Deschamps*'da fertçiliği cemiyet için en az fena netice doğuran bir rejim addediyorlar. Her fert kendi şahsî menfaatını takip edecek, devlette her ferdin kendi asgarî meği ile azami fayda elde etmesi için her şeyi yapacaktır. İçtimaî ahenk ancak bu zaman vücade gelebilir. Fert, 'tabiî olarak fazla kazanmaya temayül ettiğinden, başkaları da kendi ihtiyaçlarına elverişli olan eşyayı mümkün olduğu kadar pahalı tedarik edeceklerinden binnetice ferdin dohgâm kazanç hırsı, aynı zamanda içtimaî ihtiyacı da karşılayacak, aynı kazanç peşinde koşan fertler arasındaki rekabet, içtimaî ahengi daha ziyade temin edecektir.

İktisadî mekanizmaya devletin karışmadığı böyle bir rejimde her müstahsil, istihsal ettiği maddeyi gittikçe iyileştiriyor, maliyet fiyatını indirmeye çalışıyor. Bu vaziyette ibda ve islâh zihniyeti kuvvetlenmektedir. Yeni keşif ve ibdalardan dolayı belki bir müstahsil bir zaman için müstehliklere karşı imtiyazlı bir vaziyettedir. Fakat diğer müstahsiller de aynı hattı hareketi takip edince imtiyaz siliniyor. İmtiyazın baki kaldığı, yani eşya fiyatının maliyet fiyatının çok fevkinde bulunduğu zaman bile, bu hal diğer müstahsillerin o iş ile uğraşması neticesini doğuruyor. Nihayet piyasada fiyat düşmesi hâdisesi görünecektir. Bu fiyat düşmesi müstahsile zarar verdiği zaman müstahsil, başka istihsal işleriyle uğraşacaktır. Kısacası her hangi şekilde olursa olsun, iktisadî hayat ahenk halindedir: Çünkü istihsal ihtiyaçlara uymak zaruretindedir. İçtimaî terakki bir düziye yürümektedir: çünkü kazanç hırsı yeni keşifler ve ibdalara sevk ediyor.

Her iktisat kitabının muhtevi olduğu bu fikirlerin yeni olmadığı aşikârdır. On dokuzuncu asrın İngiliz ve Fransız iktisatçıları hayli zaman evvel endividüalizmi bu şekilde müdafaa ettiler. Fakat Fransız Sağ - Merkez fırkalarının istedikleri endividualizmi, iktisat ilmi kadrosu içinde müdafaya çalışanlar, daha ziyade, endividualizm muhaliflerinin itiraflarına cevap vermişlerdir. Bu itirafların başında rekabetin gerçek olup olmadığı gelir. *Colson* inhisarın rekabeti izale ettiği yolundaki itiraza karşı şöyle düşünüyor : Bir defa rekabete engel olan inhisarlar umumî değildir. Devletin inhisarlarını bir tarafa bırakırsak geri kalanlar devam etmez. Halk ekseriya inhisarı tesis eden bir çeşit eşya yerine diğer eşyayı koyabilir. Sonra bir inhisarın devamı karşısında aynı inhisar mevzuu ile alâkalı yeni şeyler çıkar. O halde ne yaparsak yapalım, rekabet ortadan kalkmamaktadır. Fakat ileride göreceğimiz gibi sağ - merkezin prensiplerinden olan endividualizme sol - merkezin ve solun hücumu rekabet

yüzünden olmayıp, adalet prensibi vesilesiyledir. Bu hücum esnasında düşünülen şudur : Endividualizm, yirminci asır ferdinin ahlâkî şuurun-da yüzen mefkûrelere cevap vermiyor ve meselâ rekabette bulunan tarafların silâhlarını göz önüne almıyor, çünkü irsî, ferdî mülkiyet esasını kabul ediyor. Bu vaziyette fertçilik, mülkiyet sahiplerine zafer temin etmekte ve diğerlerini hayat mücadelesinde ezdirmektedir.

Colson'a göre rekabet ile mücadeleyi birbirine karıştırmamalıdır. Mücadelede kuvvetli olan zayıfın aleyhine yaşıyor. Fakat rekabette kazananın kazanması ile, kazanmayan bir şey kayıp etmiş değildir. Fazla servet ve fayda yaratmış olan kazananın malı iyidir, müşterisi çoktur. Bununla kazanan rakipleri önüne engel koymuş değildir. Rakibler rekabet edemiyorsa başka sahada çalışabilir. Bu da cemiyet için daha hayırlı olur. Nihayet bir ezilme kabul edilse de ezilenler emekçi sınıfı değil, birkaç kapitalisttir. Bunlar ise bir zamanlar kazanmışlardı. Şimdi kayıp etmemeleri için bir sebep yoktur.

Mülkiyet hakkına gelince *A. Deschamps*'a göre bu «Tabiati eşya» icabıdır. Aksi takdirde biriktirme ve tasarruf sifıra inecektir: sermayenin intikali ilga edildiği gün sermayenin miktarı azalır. Kaldığı cemiyet, geçmiş ve gelecek nesilleriyle bir bütün olarak düşünülürse, «sermaye biriktirme» ameliyesini sonuna kadar ileri götürmek bir zaruret halini alır. Bundan istifade edecek olan yine cemiyettir. Bu neviden ideoloji çalışmalarının 1914 - 1918 harbine kadar olan safhasında Fransız iktisadî endividüalizmi kendi içinde sağ ve sol cenahlara maliktir. Bunlardan sağ cenahı 1871 den 1909 tarihine kadar «Journal de débats» yı ve «Journal des économistes» idare etmiş olan *de Molinari* ile arkadaşı Yves Guyot temsil etmektedirler.

De Molinari'nin bir formülüne göre devletin yegâne işi meydana serbest bulundurmasıdır. Bu serbest meydanda fertlerin oynayacağı oyun fertler kadar cemiyet için de hayırlıdır. Yeni doğan amele sınıfının sefaleti de bu hakikatin anlaşılmamış olmasındandır. Çünkü sermaye sahası genişlemiş, mahreçler beynelmilleleşmiştir. Buna rağmen emekçi sınıfı bulunduğu toprağa bağlı kalmıştır. Muhaceretleri men eden kanunlar çıkarılmıştır. Bu gibi sebeplerden dolayı emek pazarı mahallî kaldı. Eğer XIX. cu asrın sonuna doğru amele buhranı biraz gevşedi ise bunun sebebi emek piyasasının genişlemesinde aranmalıdır. Eşyanın, sermayenin borsası varken «emek» in yoktur ve bunun temini lâzımdır.

Yves Guyot da aynı tarzda fertçiliğin dayandığı destekleri anlatmaktadır. Yalnız iki noktada *De Molinari*'den ayrılır :

1 — *De Molinari*, fertçi olmak ile beraber demokrat seğildir. Ona göre tam demokrasi, devletin vazifelerini arttırır. Seçilmiş bir Devlet reisi, Devlet reisliğine has otoriteye malik olamaz. Bilâkis *Yves Guyot* 1789 inkilâbının ve demokrasinin hararetli taraftarıdır. Demokrasi ve endividüalizm aynı şeydir. İnkilâbın ilân ettiği demokrasiyi sosyalizm bizden selbedecektir. Keza aynı sosyalizm, inkilâbın temin ettiği ferdî mülkiyeti bizden nezetmek istiyor. Devleti muazzam bir mülk sahibi yapmak ile 1692 de Fransız Kralına bütün Fransanın mutasarrıfı rütbesini vermenin bir başka türlü ihdas edilmeyecek midir?

2 — *De Molinari*, fertçiliğin iktisadî ve içtimaî buhranı hal etmesi için sadece Tanrıyı ve ruhun ölmezliğini kabul eden bir dinî ahlâkın yardımına taraftardır. *Yves Guyot* ise pozitivistir. Rekabetin ihtiva ettiği ahlâklılık bizi her türlü dinî ve felsefî ahlâk prensiplerine müracaat etmekten alıkoyacak kadar kuvvetlidir. Fertçi olan kapitalist kendi için değil, başkaları için çalışır. Her fertçide bir altürizm vardır. «Sisli havada, fırtınalara göğüs gererek güvertede geceyi geçiren bahriyeli» tipi, onun için diğergâm fertçilik nümunesidir. Her kapitalist, bu mânada altüristtir. Başkalarının arzularını hesaba katar. Katmazsa bir başkası bu fedakârlığı yapacaktır. Bu ahlâklılığın iktisadî hayata hâkim olması için de Devletin daima meydanı serbest bırakması lâzımdır. Birinci Dünya Harbinden önceki Fransız endividüalizmini temsil eden bu iki mütefekkir, zamanlarının vakıalarına dikkata şayan bir tarzda karşı gelmişlerdir. Bir yerde *Yves Guyot* şöyle der: «Engin denizlerdeki fenerler de tektir. Fakat ışıkları, içtinap edilecek tehlikeyi ve takip edilecek yolu göstermektedir.»

Endividüalizmin sol cenahını temsil edenler arasında *Paul Leroy - Beaulieu*, *Ch. Renouvier*, *Henry Michel*, *P. Archambault* ve *Demolin* mektebi taraftarları görülür. *P. L. Beaulieu* her ne kadar fertçi ise de, şahsî menfaatin takibini her şey addeden bir fertçi değildir. Bilâkis ona göre iyi bir iktisadî teşkilâtta âmme menfaati, ferdî menfaattan üstün tutulmalıdır. Yalnız bu üstünlük, ne de olsa, ancak liberalizmin mekanizmasıyla gerçekleşecektir. Böyle olmasına rağmen ferdî menfaat ile âmme menfaatinin çarpıştığı noktalarda o fertçilikten ayrılır gibi görünmektedir.

Endividüalizmin sağ cenahına mensup olan mütefekkirler için mübadelenin beynelmilel ve serbest olması iktisadî ahengin âmillerinden biridir. Sol cenahı temsil eden *P. L. Beaulieu* ise, şehirler arasındaki gümrük kayıtlarının kalkmasından elde edilen faydanın, gelirin millî hudutlar arasında kalmasından beklenmemesi lâzım geldiğini söylüyor. Her halk insanlık çevresi içinde bu vahdete maliktir. Bu vahdet kendisini

muhafaza etmelidir. Bu da himayecilik ile olabilir. Bu suretle müellifimizi, gümrük hakkını kabul eden bir himayeci iktisadçı olarak görüyoruz. Sağ cenah fertçileri, iktisadî faaliyetin iptidaî halklar üzerinde genişlemesini tabiî bulurlar. Ancak bu genişlemenin hususî sanayi teşebbüsleriyle ilerlemesini isterler. *Yves Guyot* Cezair'in müstemlekeleştirilmesine muhalif iken *P. L. Beaulieu* müstemlekecilik lüzumunu medenî halkların gayri medenî halklar üzerinde hakimiyetini kabul eder. Nihayet nüfus meselesinde alınacak tedbirler hususunda da onu sağ fertçilerden hayli ayrılmış ve devlete bazı müdahale hakları tanımış görmekteyiz.

Ch. Renouvier sağ - merkez'i destekleyen fertçiliği ahlkâ felsefesinden hareket ederek yürütmeğe çalışır. Kendisi fertçiliğin metafiziğini yapmıştır. Bu metafizik «her çeşit ahlâk içi nazarî bir postüla olan hürriyet meselesi» etrafında yapılmaktadır. İnsanda hürriyet vardır, terakki doğrudan doğruya hürriyetimizin eseridir. Terakki, bir kanuna tâbi değildir. Terakki, beşerî fiillerin mahsulüdür. Beşerî fiiller ise hiç bir menfaata tâbi değildir. Bütün tarih ve bütün cemiyet «şahsiyet» lerin elindedir. Bu «Şahsiyetçilik - Personnalisme» den hareket eden *Ch. Renouvier*, sosyalizmi ve kollektivizmi reddeder. Fakat garibi şu ki, gerek klâsik iktisatçıların, gerek zamanın sağ - merkez cereyanına mensup olan fertçilerin fertçiliğini de aynı kuvvetle reddetmektedir. Sosyalizm ferdin değişmesini, tamamiyle ferdin haricindeki teşkilâttan beklerken, endividüalizm de «hakikî hürriyet» in ne olduğundan gaflet etmektedir. Aslına bakarsanız, fertçiliği, hakikî hürriyeti değil, bir kısım insanların maddî refahını, zenginliğini temin ediyor. O halde hakikî hürriyeti temin edecek fertçilik nedir? *Ch. Renouvier* şu iki meseleyi ele alıyor :

1 — Mülkiyet prensibi meşrudur. Çünkü mülkiyet, ferde «şahsiyet» vermektedir. Mülkiyet bir hayat teminatıdır. «Fert tamamen kendisine ait olan eşya çerçevesi içinde bulununca kendisinde bir gurur, bir liyakat ve istikbal his edecektir.»

Fakat inhisarcı bir seciye arzeden mülkiyet eşyası nihayet mahduttur. Bu mahdut hakka sahip olan bir kısım insanlar, diğer bir kısım insanları bu haktan mahrum edebilir. Mülkiyet müessesesinin önüne geçilemeyecek olan bu mahzurun «İmpôt Progressif» ile telâfiye çalışmalıdır. Servetin mahdut ellerde terakkümüne mâni olacak bir vergi sistemi bulmalıdır. Bu vergi ile, mülkiyetten mahrum olanlara mülkiyet hakkı verebilecek bir sermaye toplanacaktır.

Mülkiyet, çalışmanın eseridir. O halde mülkiyetten mahrum olanlara çalışma hakkı tanınmalıdır. Nafia müessesatında çalışma imkânları hazırlamak mecburiyetinde olan Devlet, *Renouvier* nazarında ahlâk

müessesesi addedilmelidir. Bununla beraber Devletin nafia müesseselerinde çalışan amelenin ücreti, serbest sanayi müesseselerde çalışanlarinkine nisbetli biraz az olmalı, tâ ki, amele serbest müesseseleri tercih etsin. Çalışma, nev'i ve kalite farkı olmaksızın zaman ve müddet ölçüsü üzerine ödenmelidir. O halde basit amele ile müdür aynı ücreti alacaklardır. *Renouvier*'nin bu fikirleri *Henry Michel* tarafından «Devlet fikri - L'idé l'Etat» isimli kitabında tekrar ileri sürülmüştür. Şu farkla ki *Michel*, Fransız İnkilâbının ana fikirlerinin XIX. cu asır Fransası tarafından ihmal edildiği, maddî ve kuru bir endividüalizm güdüldüğü fikrindedir.

Fertçiler «içtimaî fertçilik» denebilecek olan bu sol fertçiliği, sol olmak ile itham ettiler. Çünkü, diyorlar, içtimaî fertçilik sözünde bir tenakuz vardır. Hakikatte içtimaî fertçiler, sol cereyanları kuvvetlendirmekten başka bir şey yapmamışlardır.

I. ci Dünya Harbinden önceki fertçi cereyanları tamamlamak için *Le Play* mektebine mensup bir kısım mütefekkirlerin düşüncelerine de temas etmek lâzımdır. Memleketimizde de mensupları bulunan bu mektebin ana kanaatına göre, 1789 İnkilâbı Fransaya tabiî muvazenesini kayıp ettirmiştir. *Napolyon* kodunun miras hukukunda yaptığı istihale, ailenin müvazenesini bozdu, ferdi cemiyet hayatına bağlıyan bağlar koşturdu. *Le Play*'nin 1855 de neşrettiği «Avrupa ameleleri - Les Ouvriers Europeéens» nin tezi, işte bu bağların yeniden tesisinden ibarettir.

Le Play'nin ölümünden sonra 1885 de mektep mensupları ikiye ayrıldı :

- 1 — Mektebin mecmuası olan «La Réform sociale» a sadık kalanlar;
- 2 — Mektepten ayrılıp «Science Sociale» mecmuasını neşredenler.

Mektebe sadık kalanlar ananeci, ayrılanlar fertçi idiler. İkinci cereyanı güdenlerden *E. Demolin* ve *H. De Tourville* bilhassa İngiliz cemiyetinin fertçiliğine hayran idiler. *E. Demolin* İngiliz fertçiliğini ızah eden «Anglo - Saksonların üstünlüğü nedendir? - A quoi tient la supèriorité des Anglo - Sacsons?» isimli kitabında bu üstünlük sebebini, ferdin cemaat bağlarından kopmasında buldu. Zaten *Science Sociale*'cılara göre biri «cemaatçi», diğeri «hususiyetçi» olan iki cemiyet tarzı vardı. Fransa «cemaatçi - communeautaire», halbuki Anglo - Sakson cemiyetler «hususiyetçi - particulariste» dir. *Demolin*'e göre küçük sanayi hâkim oldukça cemaatçi tip tabiî ve normaldir. Fakat büyük sanayiın başladığı yerde hususiyetçi tipe ihtiyaç vardır. Fransa'daki içtimaî buhranın sebebini burada aramalıdır. Ferdi ailesine, cemaatına bağlıyan bir terbiye yerine, ferdi yine kendisine bağlıyan bir terbiyeye ihtiyaç vardır.

O halde ne yapmalıdır? Maksat İngiliz terbiyesinin taklit olmayıp, İngiliz terbiyesinin Fransız seviyesine intibak ettirilmesidir.

Bununla beraber *Science Sociale*'ciler mektebin müessesesi olan *Le Play*'nin karakteristiğini teşkil eden ananeciliğe lâkayit değildirler. Onlara göre fertçi terbiye ahlâkî ve dinî bir terbiye ile itmam edilmelidir. İktisadî sahada tam bir fertçilik ve liberalizm, ancak böyle bir terbiye ile semere ve ahenk tevliid edebilir.

Büyük Dünya Harbi, gerek müfrit (Sağ), gerek mutedil (Sol) fertçilerin talepleri hilâfına olarak Fransız iktisadî hayatına devletçilik istikametini aşıladı. Harp vaziyetinin icabı neticesi olarak Fransız Devleti, adeta bir patron gibi Fransayı idare etti. İstihsalin tanzimi ona aitti. Fiyatların tayini onun elinde idi. Normal içtimaî hayat bakımından müstesna bir zaman teşkil eden harbi bırakıp, harp sonu Fransasını ele alacak olursak, harp içindeki devletçiliğe karşı ateş püsküren bir fertçilik cereyanı karşısında kalırız : sol olanlar, Devletin harp devletçiliğini uzatmasını isterken, sağ ve sol - merkez olanlar, harp devletçiliğinin tevliid ettiği anormalliği, kendi doktrinlerinin doğruluğu için bir misal olarak ileri sürdüler.

Fakat artık asrî Devletin fer'î vazifelere kârişması bir vakıadır. Harp sonu Fransasında müfrit endividüalist mütefekkirler, her pahaya liberalizmi müdafaaya çalıştılar. Lâkin elden çıkmış veya çıkması lâzım bir siper için mücadele lüzumsuzdur, semeresiz kalmaktadır. Buna mukabil fertçilik ve liberalizm, yeni meseleler karşısında bulunuyor. Eski cepheyi nazari şekilde müdafa edecek yerde, yeni vaziyet neticesi şimdiden cephenin meseleleriyle meşgul olmak lâzımdır.

Asrımızın ikinci ceyreğinde Fransada ortaya atılan sanayi müesseselerinin millileştirilmesi sağ - merkez fırkalarını bile harekete geçirmişti. 1925 den sonra da devam eden bu mesele, Birinci Dünya Harbi devletçiliğinin doğurduğu bir vakıayı normal aştırmaktan ibaretti. Fakat sağ ve sol - merkez olan fertçi iktisatçılar bu normalleştirme ameliyesinin, aynı zamanda iktisadiyatı gittikçe anormalleştirmeye müncer olacağı kanaatindedirler. Fransız şömendiferlerini millileştirmek için hazırlanan bir proje: 1) 48 âzadan mürekkep bir merkez meclisi, 2) 12 âzadan mürekkep bir delege tasavvurunu tenkid ederken şu noktaya parmak basıyorlar : bir teşebbüsün hakikî sahibi ne hisse senetlerine sahip olanların meclisi, ne de idare meclisidir. Asıl sahip her türlü mes'uliyeti taşıyan bir müdürdür. Devletleştirilecek şömendiferler teşkilâtında böyle mes'ul bir müdüre karşılık olan hiç bir kuvvet yoktur.

Aynı devrenin iktisadî vakıalarından biri de devlet ile hususî teşebbüs sahiplerinin müşterek teşebbüsleridir. «Muhtelit iktisat - Economie mixte»

ismi verilen bu teşebbüs tarzı ile hem hotgâm kapitalizmden ve fertçilikten, hem de bereketsiz ve semeresiz devletçilikten uzak kalınacağı zannedilmektedir. Her hangi bir iktisadî teşebbüste Devlet, hükmî şahsiyet sahibi olanlar, fertler muhtelit bir surette, koydukları sermaye nisbetinde temsil edilmek şartıyla, birleşeceklerdir. Temettülerin hepsi hisse sahiplerine verilmeyecek, Devlete, kollektif şahsiyetlere, fertlere hisseler ayrılacaktır. Ayrıca âmme hizmetine hadim müesseseler için de bu hisse gösterilir. Asıl gaye, temettüyü arttırmak değil, görülen hizmeti âmme ve müstehlikler için gittikçe asgariye mal etmektir.

Sanayi müesseselerinin millileştirilmesi gibi,, muhtelit iktisat sistemi de bir kısım sağ ve sağ - merkez fertçiliğinin sonradan hücumuna maruz kaldı. İleri sürülen mütalâalar şu noktada toplanıyor : Muhtelit iktisat formülü yeni bir formül olmayıp, sosyalizmden mülhem bir cereyandır. Bunlardan *E. Mireaux*, asıl meselenin felsefî olduğunu söylüyor. İçtimaî terakki ferdin eseri mi ? Eğer böyle ise ferdin faaliyetini her hangi bir şekilde kayıt altına almak doğru değildir. Eğer böyle değilse o zaman söylenecek bir şey yoktur. Bu suretle *E. Mireaux* meseleyi açıkça fertçilik, liberalizm, kapitalizm içinde vaz'etmeyenlere karşı «Teşebbüslerin hususî ve resmî idaresi - La gestion publique et la gestion privée des entreprises» ismi ile 1929 da neşrettiği eserinde fertçi bir iktisat felsefesinin izahını yapmaktadır.

Sağ - merkezin bir de 1914-1918 arasındaki harbi Devletçiliğini kabul eden hattâ kazanılmış durumları benimsemeye çalışan yeni bir kapitalizm telâkkisi vardır. İsmine Néo-capitalisme adı verilen bu cereyan başlıca şu noktalarda müsamaha gösterme zaruretini müdafaa etti:

1 — Ferdçilik muhafazakâr değil, dinamik olmalıdır. Vakıaların telkin ettiği terakkiyi kabul etmeliyiz. L. Romier (Expliquation de notre temps - Zamanımızın izahı) eseri ile bu dinamizme zemin hazırlamıştır. Bugün dahi bu neviden bir dinamizm, Fransız sağ ve sağ - merkez partilerine hâkim bulunmaktadır.

2 — Fertçilikte kollektif hareketlere yer tanınmalıdır. Artık frensiz ve kayıtsız bir fertçiliğe imkân yoktur. «Asrî formüller - Les formules modernes» eserinin sahibi *Peyerimhoff* şöyle diyor : «Bugünkü hayat istihsali merkezleştirdi, mesafeleri azalttı, pazarları birleştirdi. Bu vaziyette müstahsilin uğrayacağı bahtsızlık her türlü ferdî hududu tecavüz etmektedir. Anarşist fertçilik yerine gittikçe teşkilâtli mesleklerin disiplini geçiyor.» Aynı muharrir «Umumî emek konfederasyonu - Confé. gén. du travail» nun mevcudiyetini alkışlayacak kadar ileri gitmektedir.

3 — Bu yeni fertçilik, ücretlerin çoğalmasını isteyen amelenin arzusunu tatmine çalışmaktadır. Asıl fertçiler amele emeğini, pazardaki her hangi bir eşya gibi düşünüyorlar. Emek eşyasının ucuz alması ile ucuza mal olacak istihsalin eşyasının pazardaki satış ucuzluğundan yine amelenin istifade ettiği ileri sürülmektedir. Yeni - kapitalizm ise ücret tezayüdüne taraftardır. Amelenin satış kabiliyetinin artması, sanayi pazarlarını kuvvetlendirecektir.

Bu yeni - kapitalizm bir adım daha atabilir mi? *L. Loucheur* bu adımın emekçi sınıfına verilecek hisse senetleriyle atılabileceğine kanidir. Fakat böyle bir hareket daha ziyade amele sendikalarının iştiraki ile semereli bir şekli alabilir. O zaman amele sendikaları delegeleri kapitalist teşebbüs çerçevesi içinde idare hakkı isteyeceklerdir. Onun için bu gibi hareketlere karşı gelmek, eski ve yeni kapitalizmin, eski ve yeni fertçiliğin tabiatı icabı olarak zaruridir. Bu noktada her hangi bir adımın atılması, kapitalizme arka çevirmek demektir. Emekçi sınıfın kapitalizm mekanizmasına girmesi, devletin her hangi bir müdahalesi, kapitalizmin ruhu ile tezdad teşkil eder. Bazıları bu son noktada, yani Devletin müdahalesi meselesinde, «muhtelif istihsal unsurlarının ahenkleştirilmesi» işinde Devletin nazımlığına taraftar görünüyorsa da bu, ikinci derecede kalmaktadır.

Bu suretle sağ - merkez olan siyasî fırkaların ve iktisadî cereyanların tablosunu tamamiyle göstermiş oluyoruz. Görülüyor ki, gerek siyasî fırkalar, gerek bunların iktisadî ideolojileri içinde ayrıca bir sağ ve sol teşekkül ediyor ve sağ - merkez içinde sağdan sola yürürken yolumuz sol - merkez fırka ve cereyanların bulunduğu mıntakaya rastlıyor. Hakimiyet müessesesi karşısında kendilerine göre hürriyet saydıkları içtimaî, iktisadî ve kültürel gayeleri elde etmeğe çalışan sağ - merkez fırkaları, bu hususta vakit vakit sağ ile, sol merkez'le iş beraberliği ve seçim, yahut itimat re'yi verme politikası birliği yapmaktan hiç bir zaman geri kalmamışlardır.

Gelecek araştırmamızda sağ - merkez fırkalarının bizi gayet mantıkî surette sevkettiği sol - merkez partileri ve siyasî iktisadî telâkkileri tasvir olunacaktır.

Fındıkoğlu Z. Fahri